

**НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ЗАРИМ ЗҮЙЛ ЗААЛТЫН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВАРТ
ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН**

Улаанбаатар
2026

ГАРЧИГ

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	3
ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	4
УДИРТГАЛ	5
НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ	6
1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох	6
1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох	6
1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох	7
1.4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох	8
1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох	9
1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох	9
ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ	9
ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ	10
3.1. <i>“Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал</i> 10	
3.1.1. НӨАТ суутган төлөгчийн босго дүн /НӨАТХ-ийн §5 дугаар зүйлийн §5.2/	10
3.1.2. НӨАТ-ийн борлуулалтын орлогын суурь /НӨАТХ-ийн §8 дугаар зүйлийн §8.1.1, §10 дугаар зүйлийн §10.2/	11
ДҮГНЭЛТ, САНАЛ	13
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ	14

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ТЕХ	Татварын ерөнхий хууль
НӨАТХ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль
НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар
ААН	Аж ахуйн нэгж
ТЕГ	Татварын ерөнхий газар
МҮХАҮТ	Монголын Үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд

Хүснэгт 2. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”

Хүснэгт 3. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

Хүснэгт 4. “НӨАТ-ын босго дүнтэй холбоотой олон нийт, ААН-ээс ирүүлсэн саналын нэгтгэл

Хүснэгт 5. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т татвартай холбоотой 14 чиглэл тусгагдсан. Үүний 6 чиглэл нь 3.2.1-д заасан Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэлийн хүрээнд тусгагдсан. Харин үлдсэн 8 чиглэл нь Шилжилт хөдөлгөөн (1.4.1.7), Хөдөлмөр эрхлэлт (2.1.2.10), Нийгмийн баталгаа (2.1.3.11), Банк, санхүү, даатгалын салбарын шинэчлэл (3.1.3.5), Бизнес, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин (3.2.2.8), Шинжлэх ухаан, технологи, инновац (3.3.7.4), Ногоон эдийн засаг, ногоон хөгжлийн загвар (3.4.3.9), Сансар судлал, харилцаа холбоо, мэдээлэл технологи (4.3.2.3)-ийн хүрээнд хамаарч байна.¹ Эдгээр татварын бодлогын хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүдийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг үнэлэх зайлшгүй шаардлагатай юм. Ингэснээр татварын хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх юм.

Энэхүү судалгаагаар Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль /цаашид “НӨАТХ” гэх/-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэллээ. Тус Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ Монгол Улсын Их Хурлаар 2015 онд батлагдсан бөгөөд 2016 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн². Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхлээд 10 жилийн хугацаа өнгөрч байна.

НӨАТХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үнэлгээг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг баримтлан хийж, судалгааны тайланг боловсруулсан.³

¹Монгол Улсын Их Хурлын Тогтоол, Дугаар 21, Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр, УБ, 2024, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17141368388631&showType=1>

²Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, УБ, 2015, <https://legalinfo.mn/mn/detail/11227>

³Монгол Улсын Засгийн газрын Тогтоол, Дугаар 59, Аргачлал батлах тухай, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=207338&showType=1>

НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

НӨАТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх ажлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын /цаашид “Аргачлал” гэх/ дагуу төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх гэсэн гурван үе шаттайгаар хийж гүйцэтгэсэн ба “төлөвлөх” шатанд дараах ажил хийгдэв. Үүнд:

1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох;
6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.

1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох

Үнэлгээ хийх шалтгаан нь төлөвлөлтийн үе шатны суурь хүчин зүйл бөгөөд гол төлөв тухайн хууль, эсхүл түүний зохицуулалт /бүлэг, зүйл, хэсэг заалт/-ын болохгүй байгаа болон болж байгаа талыг гаргаж ирэхэд оршино. Аливаа хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуулийн хэрэгжилтийн үр дагавар, үр нөлөөг судлахад зайлшгүй тодорхой шалтгаан хэрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл, хууль нь тухайн харилцааг зохицуулж чадаж буй эсэх, түүний нийгэмд үзүүлэх эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэхийн тулд үнэлгээний ажлыг эхлэхээс өмнө үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлно.⁴

НӨАТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлэх шалтгааныг дараах байдлаар тодорхойлж байна. Нэг талаас Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т татвартай холбоотой 14 чиглэл тусгагдсан. Эдгээр татварын бодлогын хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүдийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг үнэлэх зайлшгүй шаардлагатай юм. Ингэснээр татварын хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдал дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх юм.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.3-т “... хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг тухайн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөнөөс хойш 5 жил тутамд хийх ...” гэж заасны дагуу НӨАТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлгээг хийх хугацаа бий болсон байна. НӨАТХ-ийг Монгол Улсын Их Хурлаас 2015 онд баталсан бөгөөд 2016 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн.⁵

Иймд **нэгдүгээрт**, Монгол Улсын Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт заасан татварын шинэчлэлийн хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүд болон бусад татварын бодлогын хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүдийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх, **хоёрдугаарт** НӨАТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх хуулийн хугацаа болсон гэсэн шалтгаанаар тус хуулийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэллээ.

1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох

Үнэлгээний хүрээ тодорхойлох ажиллагаа нь хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг судлах явцад агуулгын хувьд чухал ач холбогдолтой, нөлөөлөл үзүүлэх гол зохицуулалтыг тодорхойлоход чиглэгддэг. Энэ нь үнэлгээ хийх болсон шалтгаануудтай харилцан уялдаа, хамааралтайгаар хийгдэх ажиллагаа бөгөөд тодорхойлогдсон эерэг, сөрөг нөхцөл байдал,

⁴ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 303-304 дэх тал

⁵ Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, УБ, 2015, <https://legalinfo.mn/mn/detail/11227>

хүндрэл бэрхшээл, тулгамдсан асуудал, үр дагавар бүхий харилцаатай холбогдсон хуулийн зохицуулалтыг илрүүлнэ. Ингэхдээ хуулийг бүхэлд нь эсхүл түүний зүйл, хэсэг, заалтыг сонгож болно.⁶

Өөрөөр хэлбэл, үнэлгээний хүрээг тогтоох нь тухайн хуулийн хэрэгжилтэд хамгийн их нөлөөлөл /ерэг болон сөрөг/ үзүүлж буй хэм хэмжээг тусгаарлан сонгох ажиллагаа бөгөөд эдгээрийг хэр оновчтой сонгохоос судалгааны чанар ихээхэн хамаардаг.

Энэхүү судалгаагаар НӨАТХ-ийн хэрэгжилтэд тулгамдаж буй асуудлыг сонгож, үнэлгээ хийх хүрээг тус хуулийн дараах зүйл, заалтуудаар тогтоов. Үүнд:

1. НӨАТ суутган төлөгчийн босго дүн /НӨАТХ-ийн §5 дугаар зүйлийн §5.2/
2. НӨАТ-ын борлуулалтын орлогын суурь /НӨАТХ-ийн §8 дугаар зүйлийн §8.1.1, §10 дугаар зүйлийн §10.2/

1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох

Үнэлгээг хэмжих багаж, хэрэгсэлгүйгээр тухайн асуудал хэрхэн, яаж өөрчлөгдсөн, одоо ямар байгааг мэдэх боломжгүй юм. Иймд шалгуур үзүүлэлт бүр хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдлыг тодорхойлоход чиглэсэн. Шалгуур үзүүлэлтийг тогтоох, сонгохын тулд тэдгээрийн тус бүрийн ойлголт, хоорондын ялгаа, онцлогийг харгалзан үзэх нь чухал юм. Сонгосон шалгуур үзүүлэлт нь тухайн зохицуулалтын хэрэгжилтийг шалгаж чадах, тэдгээрийг хэмжих боломжтой байх ёстой гэдгийг анхаарах нь зүйтэй.⁷

Иймд, “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу НӨАТХ-ийн зарим зүйл заалтын хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогоос хамааран дараах шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно. Үүнд:

1. “Практикт нийцэж байгаа байдал”

I. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Практикт нийцэж байгаа байдал гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тухайн хуулийн зохицуулалт хэрхэн хэрэгжиж байгаа, түүний эерэг болон сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд гарч буй хүндрэл байгаа эсэхийг тодорхойлно. Энэхүү шалгуур үзүүлэлт нь тухайн хууль амьдрал дээр хэрэгжиж байгаа эсэхийг харуулна. Мөн энэ шалгуур үзүүлэлтээр ихэвчлэн хуулийг хэрэгжүүлэгч этгээдээс болон байгууллагаас уг зохицуулалт практикт хэрэгжиж чадаж байгаа эсэхийг тогтооход түлхүү ашигладаг. Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон амьдралд гарч байгаа эерэг болон сөрөг ямар үр дагаврууд байгааг тодорхойлох бөгөөд хуулийн зохицуулалтын ойлгомжтой байдал түүнийг хэрэгжүүлэх боломж бололцоог практикт байгаа эсэхийг тооцох нь чухал юм.⁸ Иймд тус шалгуур үзүүлэлтээр НӨАТХ-ийн зарим зүйл заалтын практик хэрэгжилт болон гарч буй хүндрэл бэрхшээл, тэдгээрийн эерэг сөрөг үр дагаврыг тодорхойлохыг зорилоо.

Хүснэгт 1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд

д/д	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
-----	----------------------	-----------------------

⁶ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 306 дахь тал

⁷ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 308 дахь тал

⁸ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 314 дэх тал

1.	§5 дугаар зүйлийн §5.2	§5.2.Үйл ажиллагааны борлуулалтын орлогын хэмжээ нь 50 сая ба түүнээс дээш төгрөгт хүрч, албан татвар ногдуулан суутган авч, төсөвт төвлөрүүлэх үүрэг бүхий дараах этгээд албан татвар суутган төлөгч байна:
2.	§8 дугаар зүйлийн §8.1.1	§8.1.1.бараа, ажил, үйлчилгээг импортоор оруулсан, экспортод гаргасан, түүнчлэн борлуулсан бол тухай бүрд;
3.	§10 дугаар зүйлийн §10.2	§10.2.Бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан тухай бүрд албан татвар ногдуулах хугацааг доор дурдсан үйлдлийн аль түрүүнд хийгдсэн өдрөөр тогтооно:

1.4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох

Үнэлгээ хийхэд тухайн хуулийн үр нөлөө болон үр дүнгийн үнэлгээний үндэс нь тухайн судалж буй зүйлийн ажиглагдаж байгаа болон хэмжихүйц мэдээллийг цуглуулж, түүний зарим үзүүлэлтийн хооронд харьцуулах явдал юм. Эрх зүйн зохицуулалтын үр дүн, үр нөлөөний үнэлгээ нь практик дээр тухайн хуулийн үйлчлэх хүрээ, тухайн салбарт гарсан хөгжил, өөрчлөлт болон бусад холбогдох мэдээллийг тогтоож, тэдгээрийг хооронд нь харьцуулах ажиллагаа дээр үндэслэгдэнэ.⁹

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэхдээ асуудал буюу үнэлэх болсон шалтгаан, тогтоосон хүрээ, шалгуур үзүүлэлт зэргээс хамаарч аль болох тохиромжтой харьцуулах хэлбэрийг сонгох нь зүйтэй. Харьцуулах хэлбэрийн хувьд:

- 1/ байх ёстой ба одоо байгаа;
- 2/ хууль батлагдахаас өмнөх ба хууль батлагдсанаас хойш;
- 3/ хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш;
- 4/ тохиолдол судлах; гэж ангилна

Хүснэгт 2. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”

д/д	Харьцуулах хэлбэр	Ойлголт, онцлог
1.	Байх ёстой болон одоо байгаа	Хуулиар тогтоосон “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэх зорилготой. Үнэлгээ хийх хуульд байвал зохих тодорхой абсолют үзүүлэлтийг зааж өгсөн тохиолдолд одоо бодит байгаа үзүүлэлттэй харьцуулна.
2.	Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулна.
3.	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш нөхцөл байдал хэрхэн өөрчлөгдсөнийг он дарааллаар тогтоон харьцуулна.
4.	Тохиолдол судлах	Хууль, эсхүл үнэлгээний хүрээгээр тогтоогдсон зүйл, заалт өөр орчин нөхцөлд (бусад улсад, өөр орон нутагт гэх зэрэг) хэрхэн хэрэгжиж буй байдлыг харьцуулна.

НӨАТХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ “байх ёстой ба одоо байгаа”, “хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш”, “тохиолдол судлах” гэсэн харьцуулах хэлбэрүүдийг судалгаанд ашиглах нь тохиромжтой гэж үзэв.

1. “Байх ёстой ба одоо байгаа” харьцуулах хэлбэрээр НӨАТХ-ийн практик хэрэгжилт, түүний үр дагаврыг онолын тогтоосон шаардлагатай харьцуулах замаар тус хуулийн зорилгын хэрэгжилт ямар түвшинд байгааг тогтоохыг зорилоо.

2. “Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш” харьцуулах хэлбэрээр НӨАТХ-ийн хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш нөхцөл байдал хэрхэн өөрчлөгдсөнийг харьцуулна.

⁹ Мөн тэнд 315 дахь тал

3. “Тохиолдол судлах” харьцуулах хэлбэрээр НӨАТХ-ийн зарим зүйл заалтын хүрээгээр тогтоогдсон зүйл заалт, өөр орчин нөхцөлд хэрхэн хэрэгжиж буй байдлыг харьцуулна.

1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох

Үнэлгээний үндсэн хэсэг нь тухайн хуулийн зохицуулалтыг ажиглагдсан буюу практик дээр гарсан үр дагавар, үр нөлөөний явцыг харьцуулах явдал билээ. Энэхүү харьцуулалтыг шалгуур үзүүлэлтийн тусламжтайгаар хэрэгжүүлэх ба тэдгээрийг зөв төсөөлж, томьёолох нь чухал байдаг. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох гэдэг нь тогтоосон шалгуур үзүүлэлт бүрээр тодорхой таамаглалыг дэвшүүлэх, эсхүл асуулт тавихыг хэлнэ.¹⁰

Судалгааны энэхүү хэсэгт сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр тодорхой таамаглал дэвшүүлж, “Зорилгод хүрсэн түвшин ямар байна вэ?”, “Практикт хэр нийцэж байна вэ?” гэх асуултуудын хүрээнд гарч ирэх шалгуур үзүүлэлтүүдийг тодорхойлон томьёолохыг зорилгоо.

Практикт нийцэж буй байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 1.НӨАТ суутган төлөгчийн босго дүн практикт хэрэгжиж байна уу?

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 2.НӨАТ-ын борлуулалтын орлогын суурь практикт хэрэгжиж байна уу?

1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

Мэдээлэл цуглуулах буюу судалгаа хийхдээ ямар мэдээлэл, судалгааг хэнээс, хэрхэн, ямар аргаар, хэзээ авахаа оновчтой тодорхойлно. Үүнийг зөв тодорхойлж чадвал санхүү, боловсон хүчин, цаг хугацааг хэмнэх ач холбогдолтой гэдгийг санах хэрэгтэй.¹¹

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд үнэлгээ хийх хуулийн зүйл, заалтын зорилгод хүрсэн түвшин, практик хэрэгжилтийг илрүүлэх зорилгоор шүүхийн шийдвэр буюу шүүхийн практик, энэхүү сэдвээр бичсэн эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, илтгэлийг уншиж судлах, түүхчилсэн судалгаа хийх, харьцуулсан судалгаа хийх, судалгааны тайлан унших, харьцуулалт хийх, холбогдох байгууллагаас тоо баримт, судалгаа гаргуулах зэрэг аргыг ашиглана.

Мэдээлэл цуглуулах аргын хувьд “Байгаа мэдээллийг цуглуулж ашиглах” аргыг сонгон хэрэгжүүлээ. Байгаа мэдээллийг цуглуулах хүрээнд татварын эрх зүй, тус ажиллагааг хэрэгжүүлэх шүүхийн тухай холбогдох хууль тогтоомж, сурах бичиг, эрдэм шинжилгээний нэгэн сэдэвт бүтээл, гарын авлага, эрдэм шинжилгээний болон бусад хурлын эмхэтгэл, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, судалгааны тайланг цуглуулж үнэлгээ хийхэд ашигласан болно.

ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ

Хэрэгжүүлэх үе шатны гол зорилго нь хэрэгцээтэй, шаардлагатай байгаа ач холбогдол бүхий мэдээллийг цуглуулах ажиллагааг үнэлгээ хийж буй субъект буюу багийн тусламжтайгаар бодит ажил болгон гардаж хийнэ. Үүнийг хийхдээ судалгааны багийн

¹⁰ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 320 дахь тал

¹¹ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 321 дэх тал

гишүүд ямар хугацаанд ямар хүрээнд, ямар зохион байгуулалтайгаар хэрхэн, яаж гүйцэтгэхээ өмнөх үе шатанд төлөвлөсний дагуу гүйцэтгэх юм.¹²

НӨАТХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ 'баримт бичгийн' аргыг ашиглав.

Баримт бичгийн судалгаа: Хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх хүрээнд холбогдох хууль тогтоомж, сурах бичиг, эрдэм шинжилгээний нэг сэдэвт бүтээл болон өгүүлэл, судалгааны тайлан, гарын авлага, хурлын эмхэтгэл зэргийг ашигласан. Эдгээр материалын жагсаалтыг судалгааны ашигласан материал хэсгээс дэлгэрэнгүй харна уу.

ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

3.1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

3.1.1. НӨАТ суутган төлөгчийн босго дүн /НӨАТХ-ийн §5 дугаар зүйлийн §5.2/

Хүснэгт 3. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

<p>§5 дугаар зүйл. Албан татвар төлөгч, албан татвар суутган төлөгч §5.2. Үйл ажиллагааны борлуулалтын орлогын хэмжээ нь 50 сая ба түүнээс дээш төгрөгт хүрч, албан татвар ногдуулан суутган авч, төсөвт төвлөрүүлэх үүрэг бүхий дараах этгээд албан татвар суутган төлөгч байна:</p>

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. НӨАТ суутган төлөгчийн босго дүн практикт хэрэгжиж байна уу?

НӨАТХ-ийн §5 дугаар зүйлийн §5.2 дахь хэсэг нь НӨАТ суутган төлөгчийг тодорхойлсон заалт бол мөн хуулийн §4 дүгээр зүйлийн §4.1.8 дахь заалт, §5 дугаар зүйлийн §5.3, §5.5 дахь хэсэг, §6 дугаар зүйлийн §6.5 дахь хэсэг нь НӨАТ суутган төлөгчийн босго дүнтэй хамааралтай заалтууд юм.

Монгол Улсын Их Хурлаас 1998 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдөр Худалдааны татварыг Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар болгон өөрчилж, шинэ хууль баталсан. Энэ хуулиар импорт, үйлдвэр, барилга, бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа, тээвэр, холбоо, ахуйн үйлчилгээний салбарын хүрээнд үйл ажиллагаа эрхлэгчдийг хамруулан падаан нэхэмжлэхийн аргаар албан татварын суурийг тодорхойлж байсан. Мөн албан татварын хувь хэмжээ 15 хувь, экспортын татвар 0 хувь, олон төрлийн хөнгөлөлт, чөлөөлөлт байсан. Албан татварын хувь хэмжээ 15 байсныг хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш 2 сарын дараа 13 хувь болгон бууруулсан нэмэлт өөрчлөлт оржээ. Энэ хувь хэмжээг 2001 оныг хүртэл мөрдөж, 2001 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс буцаан 15 хувь болгон нэмэгдүүлжээ.

Татварын багц хуулийн эхний шинэчлэлийн хүрээнд 2006 оны 06 дугаар сард Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг дахин шинэчлэн найруулсан. Энэ өөрчлөлтөөр өмнөх хуулиас агуулга, зарчмын хувьд өөрчлөлт байхгүй хэдий ч цар хүрээ, бааз суурийг өргөжүүлснээрээ давуу талтай. Энэхүү 2006 оны хууль 10 бүлэг 18 зүйлтэйгээр батлагдсан. Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн хувь хэмжээ нь 10 хувь, албан татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх босго нь 10 сая төгрөг, экспортын 8 төрлийн бараа, ажил, үйлчилгээнд 0 хувиар албан татвар ногдуулж, 27 төрлийн бараа, 15 төрлийн үйлчилгээг Нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх зохицуулалттай байсан.

НӨАТХ-ийн шинэчилсэн найруулга 2015 оны 07 дугаар сарын 09-ний өдөр Монгол Улсын Их Хурлаас 9 бүлэг 18 зүйлтэйгээр батлагдаж, 2016 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байна. Энэ хуулийн үйлчлэх хүрээ нь хувь хүн,

¹² Мөн тэнд 325 дахь тал

хуулийн этгээдийн Монгол Улсад импортоор оруулсан, эсхүл Монгол Улсаас экспортод гаргасан болон Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээнд албан татвар ногдуулах харилцааг зохицуулж байна. Өөрөөр хэлбэл нутаг дэвсгэрийн зарчмаар албан татварыг ногдуулдаг. Мөн өмнөх хуулиудаас ялгаатай, онцлог нь Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар суутган төлөгчөөр бүртгүүлэх босгын хэмжээ 10 сая төгрөг байсныг 50 сая төгрөг болгон нэмэгдүүлсэн.¹³

Монгол Улсын Их Хурлын даргын 2024 оны 292 дугаар захирамжаар байгуулагдсан ажлын хэсэг, Төсвийн байнгын хороо хамтран “Татварын хуулийн шинэчлэл” сэдвээр цуврал хэлэлцүүлгийг зохион байгуулсан. Олон нийтийн хэлэлцүүлэг, санал асуулгын үр дүнгийн нэгтгэлээс үзэхэд НӨАТ суутган төлөгчийн босготой холбоотой дараах саналыг ирүүлжээ.

Хүснэгт 4. “НӨАТ суутган төлөгчийн босготой холбоотой олон нийт, ААН-ээс ирүүлсэн саналын нэгтгэл

№	Өөрчлөх санал	Шалтгаан
1.	НӨАТ суутган төлөгчийн босго 50 сая төгрөгийг нэмэгдүүлэх. (100, 200, 300, 400, 500 сая төгрөг болгож өөрчлөх)	<ul style="list-style-type: none"> НӨАТ суутган төлөгч болохгүйн тулд босго үнийн дүнд хүрэхгүй байх арга замыг ашигладаг. ААН, байгууллага НӨАТ-ын цахим төлбөрийн баримт өгөх сонирхолгүй. ААН, байгууллага томрох сонирхолгүй байна.
2.	НӨАТ суутган төлөгчөөр бүртгүүлэх борлуулалтын орлогын босго дүн байх шаардлагагүй.	<ul style="list-style-type: none"> Зарим НӨАТ суутган төлөгч бус ААН, байгууллагаас бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах үед худалдан авагч ААН-д дарамт болдог. Бүх нийтээрээ шударга төлдөг байх сонирхолтой.

Мөн албан бичгээр НӨАТ суутган төлөгчийн босго дүнтэй холбоотой дараах саналыг ирүүлсэн байна. Тодруулбал, НӨАТ суутган төлөгчийн босгыг өндөр болгох хэрэгтэй бөгөөд хамгийн багадаа 300 сая төгрөг болгох хэрэгтэй. Жилийн 50 сая төгрөгийг 365 өдөрт хуваан тооцвол өдрийн 137 мянган төгрөг болж байна. Өнөөдрийн байдлаар жижиг түргэн үйлчилгээний цэг ч ийм орлого олохгүй. Иймд босгыг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй байна гэх саналыг ирүүлсэн.

Түүнчлэн ТЕГ-аас цахим хэлбэрээр авсан “Татварын хуулийн шинэчлэл” судалгааны үр дүнгээс үзвэл, НӨАТ суутган төлөгчийн босгын хүрээнд ирүүлсэн саналын 24.3%-ийг НӨАТ суутган төлөгчийн босгогүй болгох санал, 10.7%-ийг НӨАТ суутган төлөгчийн босгыг 100 сая төгрөг болгох санал, 9.1%-ийг НӨАТ суутган төлөгчийн босгыг 200 сая төгрөг болгох санал, 22.8%-ийг НӨАТ суутган төлөгчийн босгыг 300 сая төгрөг болгох санал, 21.3%-ийг НӨАТ суутган төлөгчийн босгыг 400 сая төгрөг болгох санал, 11.8%-ийг бусад санал тус тус бүрдүүлжээ.

Иймд, НӨАТХ-аар жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийг дэмжих хүрээнд НӨАТ суутган төлөгчийн босго 50 сая төгрөгийг нэмэгдүүлэх зохицуулалтыг бий болгох нь зүйтэй байна.

3.1.2. НӨАТ-ийн борлуулалтын орлогын суурь /НӨАТХ-ийн §8 дугаар зүйлийн §8.1.1, §10 дугаар зүйлийн §10.2/

Хүснэгт 5. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§8 дугаар зүйлийн §8.1.1 §8.1.1.бараа, ажил, үйлчилгээг импортоор оруулсан, экспортод гаргасан, түүнчлэн борлуулсан бол тухай бүрд; §10 дугаар зүйлийн §10.2
--

¹³ НӨАТ-ын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын танилцуулга, үзэл баримтлал

§10.2. Бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан тухай бүрд албан татвар ногдуулах хугацааг доор дурдсан үйлдлийн аль түрүүнд хийгдсэн өдрөөр тогтооно:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2.НӨАТ-ын борлуулалтын орлогын суурь практикт хэрэгжиж байна уу?

ТЕХ-ийн 28 дугаар зүйлд татвар ногдуулалт төлөлттэй холбоотой эрх зүйн хэм хэмжээг хуульчилсан. Тодруулбал, тус хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.2-т “Татвар төлөгч ногдуулалт хийхдээ энэ хуульд заасан нийтлэг журмыг баримтлах бөгөөд холбогдох хуульд заасны дагуу орлого, зарлагын гүйлгээг бүртгэх, баримтжуулах, цахим төлбөрийн баримт үйлдэх, хэвлэх, илгээх, татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд мэдээлэл дамжуулах зориулалт бүхий, нэгдсэн системд холбогдсон, стандартын шаардлага хангасан кассын машин, төхөөрөмж, компьютер, бусад дагалдах хэрэгслийг зориулалтын дагуу бүрэн ашиглаж, борлуулалтын мэдээллийг 14 хоногт багтаан татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд илгээж, бүртгүүлнэ” гэж заасан¹⁴.

НӨАТХ-ийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.14-т “төлбөрийн баримт” гэж “тухайн төлбөр тооцоо хийгдсэнийг нотлох он, сар, өдөр, дахин давтагдашгүй төлбөрийн дугаар бүхий нэгдсэн системээр баталгаажсан, албан татвар суутган төлөгч буюу худалдаа эрхлэгчийг таних тэмдэг бүхий нэр, хаяг, татвар төлөгчийн дугаар, худалдаа хийгдсэн бараа, ажил, үйлчилгээний нэр, код, тоо хэмжээ, үнэ, төлбөр тооцооны болон татварын дүн зэрэг мэдээллийг агуулсан зориулалтын тоног төхөөрөмжөөс гаргасан цаасан болон цахим баримтыг” ойлгохоор заасан¹⁵.

Түүнчлэн Үндэсний төлбөрийн системийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.26-д “төлбөр тооцоо” гэж “хоёр ба түүнээс дээш талын хооронд хийгдсэн мөнгөн хөрөнгө, үнэт цаасны төлбөрийг дансанд тусгах ажиллагааг” ойлгохоор заасан.

Иймд татвар төлөгчид НӨАТ ногдуулахдаа орлого болон зарлагын гүйлгээг бүртгэх, баримтжуулах, цахим төлбөрийн баримт үйлдэх, хэвлэх, илгээх, татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд мэдээлэл дамжуулах зориулалт бүхий, төлбөр тооцоо хийгдсэнийг нотлох мэдээлэл агуулсан зориулалтын тоног төхөөрөмжөөс гаргасан цаасан болон цахим баримтыг үндэслэхээр байна.

НӨАТХ-ийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д “бараа, ажил, үйлчилгээг импортоор оруулсан, экспортод гаргасан, түүнчлэн борлуулсан бол тухай бүрд” гэж, мөн хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.2-т “Бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан тухай бүрд албан татвар ногдуулах хугацааг доор дурдсан үйлдлийн аль түрүүнд хийгдсэн өдрөөр тогтооно:” гэж, мөн хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.1-д ““борлуулалт” гэж барааг бусдын өмчлөлд шилжүүлэх, ажил гүйцэтгэх, үйлчилгээ үзүүлэхийг;” гэж тус тус заасантай холбоотойгоор бараа, ажил, үйлчилгээг борлуулсан бол тухай бүрд нь буюу барааг бусдын өмчлөлд шилжүүлсэн, ажил гүйцэтгэж, үйлчилгээг үзүүлснээр НӨАТ-ыг ногдуулж байна.

Энэ нь бараа, ажил, үйлчилгээг шууд мөнгөөр борлуулсан буюу борлуулсан даруйд төлбөр тооцоо хийгдсэн тохиолдолд ямар нэгэн хүндрэл үүсгэхгүй. Харин борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээний төлбөрийг тодорхой хугацааны дараа авах нөхцөл (бизнесийн орчинд маш түгээмэл байдаг нөхцөл) - өөр борлуулалт хийгдсэн тохиолдолд хүндрэлтэй нөхцөл байдал үүсгэж байна.

Учир нь төлбөр тооцоо хийгдээгүй, орлого нь мөнгөөр орж ирээгүй байхад, борлуулалт хийгдсэн гэж үзэн НӨАТ ногдуулснаар бизнес эрхлэгч нарт татварын өр үүсэх, татвар төлөх мөнгөн хөрөнгийн үлдэгдэл хүрэлцэхгүй байх, татварын өрөө төлж чадахгүй

¹⁴ Татварын Ерөнхий хууль, УБ, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14403>

¹⁵ Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, УБ, 2015, <https://legalinfo.mn/mn/detail/11227>

байснаас үүдэн дансаа хаалгах, тендерт оролцох гэх мэт зориулалтаар тодорхойлолт авахад татварын өртэй гэж гарах зэрэг олон хүндрэл үүсдэг байна.

Энэхүү нөхцөл байдал нь иргэд, олон нийтийн дунд зохион байгуулсан хэлэлцүүлэг, уулзалт, ирүүлсэн албан бичиг, хийсэн судалгаанд дурдагдаж байна. Тодруулбал, НӨАТ-ын борлуулалтын орлогыг мөнгөн сууриар хүлээн зөвшөөрөх эсэх судалгаанд 3,556 иргэн, хуулийн этгээд хамрагдсан бөгөөд тэдгээрийн 64.5% хувь нь НӨАТ-ын борлуулалтын орлогыг мөнгөн сууриар хүлээн зөвшөөрөхийг дэмжсэн бол, 32.8% нь НӨАТ-ын борлуулалтын орлогыг мөнгөн сууриар хүлээн зөвшөөрөхийг дэмжээгүй байна.

Иймд бизнес эрхлэгчдийн нөхцөл байдлыг харгалзан мөнгөн хөрөнгө, эргэлтийн хөрөнгийн ачааллыг бууруулж, бизнесийн идэвхжих, тэлэх бололцоог хангах, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх татварын бодлогоор дэмжих нь зүйтэй байна.

ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

НӨАТХ-ийн хэрэгжилт, өнөөгийн байдал, тулгамдаж буй асуудалд дүн шинжилгээ хийх, тэдгээрт үндэслэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах талаар санал, зөвлөмж боловсруулах зорилгоор тус хуульд хэсэгчлэн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ хийсэн бөгөөд дараах дүгнэлтийг гаргаж байна.

- НӨАТХ-ийн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.2 дахь хэсэгт “Үйл ажиллагааны борлуулалтын орлогын хэмжээ нь 50 сая ба түүнээс дээш төгрөгт хүрч, албан татвар ногдуулан суутган авч, төсөвт төвлөрүүлэх үүрэг бүхий дараах этгээд албан татвар суутган төлөгч байна.” гэж заасан. Татварын шинэчлэлтэй холбоотойгоор зохион байгуулсан олон нийтийн хэлэлцүүлэг зэргээс гарсан нийтлэг саналыг харгалзан үзвэл тус босгыг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй байна.

- НӨАТХ-ийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д “бараа, ажил, үйлчилгээг импортоор оруулсан, экспортод гаргасан, түүнчлэн борлуулсан бол тухай бүрд” гэж, мөн хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.2-т “Бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан тухай бүрд албан татвар ногдуулах хугацааг доор дурдсан үйлдлийн аль түрүүнд хийгдсэн өдрөөр тогтооно.” гэж тус тус заасан. Энэ нь бараа, ажил, үйлчилгээг шууд мөнгөөр борлуулсан буюу борлуулсан даруйд төлбөр тооцоо хийгдсэн тохиолдолд ямар нэгэн хүндрэл үүсгэхгүй. Харин борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээний төлбөрийг тодорхой хугацааны дараа авах нөхцөл (бизнесийн орчинд маш түгээмэл байдаг нөхцөл) - өөр борлуулалт хийгдсэн тохиолдолд хүндрэлтэй нөхцөл байдал үүсгэж байна. Өөрөөр хэлбэл, НӨАТХ-аар зарлагыг хүлээн зөвшөөрөхдөө цахим системээс хэвлэгдсэн төлбөрийн баримтыг үндэслэх бөгөөд энэ нь төлбөр тооцоо хийгдсэн үед буюу зардлыг мөнгөөр төлөгдсөн үед /мөнгөн сууриар/ хүлээн зөвшөөрдөг. Гэтэл орлогын хувьд төлбөр тооцоо хийгдсэн эсэхээс үл шалтгаалан хуулийн 8.1.1-д заасны дагуу бараа, ажил, үйлчилгээг борлуулсан бол тухай бүрд нь буюу барааг бусдын өмчлөлд шилжүүлсэн, ажил гүйцэтгэж, үйлчилгээг үзүүлсэн үед нь /аккруэл суурь/ хүлээн зөвшөөрч бүртгэдэг. Иймд, НӨАТ-ыг ногдуулахдаа аккруэл суурь, хасалт хийхдээ мөнгөн суурь ашиглаж байгаа нь бизнес эрхлэгчдэд хүндрэл үүсгэж байгааг харгалзаж татвар төлөгчдөд НӨАТ төлөх хугацааны хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Сурах бичиг, гарын авлага

1. Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016.

Хууль, эрх зүйн акт

1. Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, УБ, 2015, <https://legalinfo.mn/mn/detail/11227>
2. Монгол Улсын Засгийн газрын Тогтоол, Дугаар 59, Аргачлал батлах тухай, 2016, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=207338&showType=1>
3. Татварын Ерөнхий хууль, УБ, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14403>
4. Монгол Улсын Их Хурлын Тогтоол, Дугаар 21, Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр, УБ, 2024, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17141368388631&showType=1>
5. Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хасалт хийх, буцаан олгох, тэдгээрийг нягтлан бодох бүртгэлд тусгах журам, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=206987>

Цахим эх сурвалж

1. Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан, Tais.mta.mn
2. “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн хэрэгжилт, тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам” сэдвээр хэлэлцүүлэг өрнүүлж байна, <https://www.parliament.mn/nn/74036>
3. “Татварын хуулийн шинэчлэл” цахим санал асуулга, https://docs.google.com/forms/d/1KiX2OgXrBJ_bSPaOrFrw7TEOXc344YINSYOgkjhseds/viewanalytics?pli=1&pli=1